

KONSTANTIN
PRESLAVSKY
UNIVERSITY
SHUMEN

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
“ЕПИСКОП КОНСТАНТИН
ПРЕСЛАВСКИ”

ФАКУЛТЕТ ПО ХУМАНИТАРНИ НАУКИ

КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

2022

**АТРИБУТИВНА И ПРЕДИКАТИВНА ФУНКЦИЯ НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ ИМЕНА
В БИБЛЕЙСКИТЕ ЦИТАТИ В СТАРОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД
НА ОГЛАСИТЕЛНИТЕ СЛОВА НА СВЕТИ КИРИЛ ЙЕРУСАЛИМСКИ
(ГИМ, СИН. 478) – С ОГЛЕД НА ХРИСТИЯНСКАТА КОНЦЕПТОСФЕРА¹**

Иванина Иванова Петрова

**ATTRIBUTATIVE AND PREDICATIVE FUNCTION OF THE ADJECTIVES
IN BIBLICAL QUOTES IN THE OLD BULGARIAN TRANSLATION
OF ST. CYRIL OF JERUSALEM'S CATHECHISM
(GIM, Syn. 478) – IN VIEW OF THE CHRISTIAN CONCEPT SPHERE**

Ivanina Ivanova Petrova

Abstract: The object of the present exposition is the attributive and predicative function of the adjectives in the biblical quotes in the Old Bulgarian translation of St. Cyril of Jerusalem's Catechism (GIM, Syn. 478) in connection with the acquisition of the Christian concept sphere by the neophyte Slavs. A total of 930 adjectives were extracted from the studied monument, and 66 adjectives were used in the biblical quotes (476 Old Testament and 558 New Testament). Adjectives are marked as a term component in polylexia related to the dogmas of the Symbol of faith and Christian ethics.

¹ Разработката е осъществена в рамките на проект „Отговорността пред езика – 8“ (№ РД-08-136/1.03.2022 г.) към Катедрата по български език на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Keywords: Old-Bulgarian language, catechism, Christian concept sphere, adjective, attributive and predicative function, Literary School of Preslav, Constantine of Preslav

В голяма степен разработването на конкретни проблеми из областта на лексикологията и морфосинтаксиса позволява процесът на изграждането на старобългарския книжовен език да се свърже с културна кодификация, интелектуализация и терминологизация. При това се набляга, от една страна, на факта, че старобългарският книжовен език е *книжовен език от средновековен тип*, изграждан в процеса на преводите най-вече от гръцки език при спазване на определена (неоплатонистка) философия за езика и свързаните с това принципи на превод, а от друга страна, на извода, че старобългарската лексикална и деривационна система имат характер на отворена система, даваща възможност за обогатяване на старобългарския словен фонд, при което се създава книжовен слой нови думи, за да се постигне адекватно предаване на значенията на съответните гръцки лексеми от оригиналите [Минчева 1985a:116-128; 1985b:174-191; Ефимова 2006:7-10]. Това засяга най-вече **номинацията** при създаването на старобългарски названия за понятийната система на християнско-византийската цивилизация и **адаптирането на словообразователни модели** (спецификата на деривационните процеси, продуктивните и непродуктивните словообразователни модели и средства, увеличаването броя на полиморфемните лексеми, включващи по няколко корена, суфикса и префикса) при изграждане на абстрактна лексика с общокултурен и терминологичен характер.

Според А. Минчева най-древният пласт християнска терминология, фиксирана в първите писмени славянски паметници, напр. *паска, геона, дьгаволъ, църкты, комъкание, комъкати, поганъ, попъ, сотона, сѣбота* и др.под., първоначално навлиза устно в ежедневната славянска реч вследствие на продължителни процеси от езикови влияния и културни наслагвания в съответните контактни зони [Минчева 1998:53-63]. На свой ред М. Младенова отбелязва, че във великоморавския културен диалект нововъзникващият лексикален пласт от нова духовна и църковна терминология се формира чрез: 1) посредничеството на високонемски – *мънихъ, вискоупъ, мъша, папежъ, оплатъ, всьмогы*; 2) заемане от латинския / балканолатинския – *олътаръ, поганинъ, попъ, римъ, крижъ, жидовинъ*; 3) модификация на изходното значение на славянска лексема за изграждане на абстрактна богословска единица – *богъ, грѣхъ, доухъ, доуша, казание, казати, капати сѣ, молитва, молити сѣ, небо, пѣкълъ, раздрѣшити, сътворити, свѣтъ* [Младенова 1999:106-116]. Като цяло в палеославистичните публикации

изграждането на терминологичния теолого-философски пласт лексика и терминотворчеството на славянските първоапостоли и на техните преки ученици е свързано със съществуването на своеобразни *регионални религиолекти* (устни предкирилометодиеви форми на църковен език), повлияни от съжителството с християнизирано неславянско население и от чуждото влияние в процеса на християнизация на славянските народи².

Трябва да се изтъкне също така, че в началния етап от изграждането на старобългарския канон славянските първоучители св. св. Кирил и Методий превеждат преимуществено философски текстове (старо- и новозаветни, хомилитични, агиографски, химнографски, определения на вселенските събори, патристични трактати), изпълнени с философско-теологични термини: *онтологични* (вѣтъиѣ за γένεσις, доухъ за πνεῦμα, доуша за ψυχή, законъ за νόμος, миръ за κόσμος, творениѣ за ποίημα, ѣстьство за φύσις); *гносеологични* (вина за αἰτία, знамениѣ за σημεῖον, съмгыслъ за διάνοια, образъ за εἰκών); *етични* (благо за τὸ ἀγαθόν, доброта за ἀγαθότης, красота за ὠραιότης, лицемѣриѣ за ὑπόκρισις). Създаването на славянска терминологична номенклатура, адекватна на гръцката, става първостепенна задача на солунските братя в началния етап от тяхната преводаческа дейност (а остава актуална и за всички техни просветителски трудове). При превода на т. нар. Пролог към Евангелието на Йоан (1:1), в който се манифестират изначалността, вечността, божественият произход на Словото, тъждеството между Бог и Слово, креативната функция на Словото, тъждеството между Живот и Слово, материализацията на Духа и въплъщението на Словото във втория ипостас на Св. Троица, с отъждествяването на гр. термин λόγος със славянската разговорна лексема слово, както и на гр. термин μονογενής с *ѣдиночлѣдъи*, изразяващ качеството на отношението между двата ипостаса на новозаветната Троица, се поставя началото на изграждането на славянската философско-теологична терминология [Верещагин 1982:105; 2014:18-19]. Именно това според Е. Верещагин определя важността на изучаването и осмислянето на изградения от св. св. Кирил и Методий

² О. Кронщайнер, коментирайки наименованията ”староцърковнославянски” и ”старобългарски”, отбелязва, че за наченки на стари църковни славянски текстове на солунско и карантанско-панонско наречие, записвани с гръцки и латински букви според Черноризец Храбър, са показателни думи като олтарь, цръгы, кънлъзь, поганъ и др. под., свързани първоначално с разпространението на християнската религия сред славяните до изнамирането на славянската азбука, а впоследствие включени в терминологичния фонд на старобългарския книжовен език при комплектоването на първите славянски богослужбени книги [Кронщайнер 1988:7-10].

книжовен славянски език, в който специализирани езикови единици (термини, фразеологизми, афоризми, морфо-синтактични словосъчетания) предават пълноценно реалиите от християнската култура. Руският палеославист припомня също така, че приемането на християнството води по необходимост до синхронна модификация на езика на славяните неофити, т.е. скоростта на изменение на културата и скоростта на изменение на съдържателния план на езика трябва да си съответстват, при което съдържателният план на езика се определя от обслужваната от него култура [Верещагин 1966:2, 61-65; 1967:6, 49-58; 1971:239-252; 1982:6, 105-114; 1985:217-237; 2012:63-74; 2014:18-19, 31, 91]. Е. Верещагин подчертава, че следването на определени преводачески прийоми води до акт на терминотворчество и изграждане на нормативност още в най-ранния етап от просветителската дейност на светите славянски първоапостоли, като се постепенно се попълва славянският философско-теологичен пласт лексика:

А) термини, следствие на транспозиция, напр. агнѣ/агньць, благо, блаженъ, ближньи, вечера, вешть, вина, власть, доухъ, доуша, житиѣ, законъ, любгы, миръ, плътъ, родъ, сила, съвѣсть, съмыслъ и др.

Б) термини, следствие на заимстване (с фонетично-морфологична адаптация на гр. термин), напр. авба, аминъ, ангелъ, архиерѣи, велъзвѣоулъ, геена/геона, евангелиѣ, ехидъна, легеонъ, лепта, мамона, осана, параклитъ, пасха, равки, сканъдалъ, скинии, сотона, талантъ, фарисеи, впокритъ и др.

В) термини, следствие на калкиране (производни, композита, номинативни словосъчетания), напр. безаконіе, благоволити, благовѣстити, благотворити, домоустроити, законооучитель, заставѣдѣтельствовати, зълѣдѣки, кънижъникъ, лихѣимъствиѣ, маловѣръ, неповинънъ, неразоумивъ, самовидьць, чловѣкоубица, ѡзъчьникъ, ветъхъи завѣтъ, ветъхъи чловѣкъ, ништии доухъмъ и др.

Г) термини, резултат от ментализация, напр.: преосмислените наставъшааго в Мт 6:11 Мар, Сав и надъневънъ, дъневънъ в Лк 11:3 Зогр, Сав за гр. ἐπιούσιος в м. калката насъщънъ в Лк 11:3 Мар и Мт 6:11 Ас; трикомпонентното съчетание младънъць мѣжъска полоу за гр. ἄρσεν в Лк 2:23 Зогр, Мар, Ас, Сав; резултат от преосмисляне на изходните гръцки етически термини са творити напасти, творити обидѣ, напастъствовати за ἐπιρροᾶζειν в Мт 5:44, не въ лъжжъ кльнѣши сѣ за ἐπιорхеῖν в Мт 5:33 и др.

Д) термини, резултат от експликация, т.е. увеличаване на количеството на номинативните единици, чрез което се разяснява смисълът на изходния текст, напр. на *колѣноу* падати в Мк 1:40 и поклонити сѧ на *колѣноу* в Мт 27:29 за гр. *γουυλετεῖν*, поклонѣниѣ *колѣнома* за гр. *γουυκλισία* в Евх, сѧдѣ приѧти за гр. *κριθῆναι* в Мт 5:40 и др.; при изграждането на медицинска терминология: *ослабленъ* *жилами* за гр. *παρалуτικόν* в Мт 9:2, *ингы водьнгын* *трьдѣ* за гр. *ὕδρωπιός* в Лк 14:2, на *новгы* *лѣксѧць* *вѣксити сѧ* / *вѣкснвати сѧ* за гр. *σεληνιάζεσθαι* в Мт 17:15 и др.

Обект на настоящото изложение е атрибутивната и предикативната функция на прилагателните имена в библейските цитати в старобългарския превод на *Огласителните слова* на свети Кирил Йерусалимски (ГИМ, Син. 478)³ във връзка с усвояването на християнската концептосфера от неофитите славяни. В научните разработки върху славянската книжнина въобще са осъществени проучвания не само върху пълния текст на определена библейска книга, но и върху репертоара от постоянно използвани библейски цитати в литургични богослужебни кодекси и съчинения както от литературоведски – "цитати топоси", "цитати формули", цитатите като "библейски тематичен ключ", цитатите като композиционна единица [**Пикио 1983:386-391, 407-411, 420; Станчев, Попов 1988:97-99**], така и от лингвистичен аспект⁴. Поради спецификата на съдържанието на *Огласителните слова* (= ОС) – катехитичните беседи са насочени към т. нар. оглашени, които "окончателно са се решили да се присъединят към Църквата и са вписали имената си в църковните списъци" [**Николов 1999:115**] – библейските цитати в това раннохристиянско съчинение функционират основно като сакрални доказателства за християнските догмати от *Символа на вярата*. Старобългарският превод на ОС отразява и трите вида библейски цитати – дословен, по памет и перифрази, а често се среща и комбинация от цитати или на отделни изрази от цитати при запазване на смисловите връзки [**Николов 2004:303**], срв. *въвеждащите думи: не моѧ соутѣ си оучениѧ . нѣ пользѣвани быхомъ . отъ иезекиѧ . онѣ во приимѣ плачѣ о нѣмъ глѣтъ* (II ОС, л. 10об), *не мое естѣ слово съ нѣ прѣкъ*

³ Свидетелство за ранния старобългарски превод на *Огласителните слова* на св. Кирил Йерусалимски, свързан с дейността на Константин Преславски според приписката на л. 270об, са както т.нар. Хилендарски листове (кр. X – първ. пол. XI в.), които съдържат края на III и началото на IV оглашение, така и наличието на пасаж от катехитичните беседи на светия отец в Симеоновия сборник от 1073 г., в който са поместени част от VII ОС и от I тайноводствено оглашение [**Николов 2004:303**].

⁴ Осъществено издание на библейските цитати, срещащи се в старобългарските класически ръкописи, е придружено с лингвистично-стилистичен анализ, вкл. във връзка с противопоставянето „охридска“ : „преславска“ лексика [**Дунков 1995**].

рече л. (IX ОС, 76об), азъ сега нѣсмь прѣвое рекль . нъ пѣсньникъ отъ лица снѣнѣ глѣть (X ОС, л. 86об), и не мое слово се естъ . нъ єдиноуддааго (XI ОС, л. 107об) и др.

Езиковият анализ на библейските цитати в старобългарските небиблейски литургични кодекси (евхология, минея), както и в сборниците с катехизистични беседи и с празнични похвални и поучителни слова (Златоструя, Тържественика), които спадат към проповедническата книжнина (т.нар. учителско красноречие или учителна ораторска проза – съвѣтъноє риторьско слово), допринася не само за реконструкцията на първоначалния Кирило-Методиев библейски превод, но и за проследяване на процеса на култивиране на нравствените норми и етичните идеали на новата религия, на приобщаването към догматичните основи на строгото православно богословие [Николов 2005:155-165]. Поради заложената дидактико-богословска стратегия в ОС – догматите на вярата не се излагат императивно, но се изясняват в полемика с противниците на християнската религия – катехетът изгражда верска твърдост у огласяваните чрез аргументация с цитати от Светото писание: а аште дастъ бѣ . то о писании съ оуказаниємь противѣ силѣ рече но ти воудеть . подобаетъ бо о стыхъ . и вжстѣвныихъ вѣрныихъ тайнахъ . ни приоученааго безъ божѣствныихъ прѣдани . и писани . ни простѣ прѣпърани . и словесны приготвлюени . прѣлагати сѣ . ни мнѣ самомоу . глшоуоумоу ти се простѣ вѣрныими . аште оуказаниа повѣдаємыихъ . отъ вжстѣвныихъ писани не приимъши (IV ОС, л. 37об); и не моихъ бладъныихъ словесъ вѣнмаи . мощно бо юсть оуже приоумѣноу быти . нъ аще прѣускыихъ о коиждо вещи . не приємлеши съвѣдѣтельствъ . не еми вѣры глѣмыимъ . аште о двци и о мѣстѣ . и о лѣтѣ . и о образѣ не навучеши . отъ писани вжстѣвныихъ . не приєми отъ ѹлѣка съвѣдѣтельства . съде бо соушааго . и оушаа . мощно юсть . и подъзърѣти (XII ОС, л. 114-114об).

Езиковите особености на библейските цитати в старобългарския превод на ОС са били обект на изследване в публикациите на Н. Николов [Николов 1999, 2000, 2002, 2004, 2005]. По отношение на употребата на лексемите, словообразователните модели и граматическите форми в старозаветните (476) и новозаветните (558) цитати изводите, до които достига Н. Николов, са, че книжовната норма в ОС може да бъде свързана с нормативността на т. нар. двуерова преславска школа⁵.

⁵ Проследявайки особеностите на паримийните и коригираните чети стихове, по отношение на старозаветните цитати в ОС Н. Николов отбелязва, че като цяло представят архаичен текст, чиито

Цел на предложения анализ е да се открие функцията на адективите като компонент от морфо-синтактичните комплекси при *изграждането на теоними*, свързани с понятия от доктрината на вярата, етични термини, наименования на сакралното, на чиновите на небесната йерархия, на елементи на църковния календар, на форми и елементи на богослужението, на храма и неговите части, на богослужебни предмети и свещенически одежди, на степените от църковната йерархия – понятия, оформящи християнската концептосфера, християнския сакрум. В този контекст ексцерпиранияте адективи от библейските цитати в ОС са разгледани по отношение оформянето на религиозното съзнание, на религиозния светоглед чрез концепти, базиращи се на осъзнаването на догматите на вярата и признаването на съществуване на трансцендентна реалност, на теоантропологична перспектива на време-пространството [Гараджа 1994:91; Бугаева 2006; 2007; Ицкович 2016:4; Илиева ММХШ:20-21, 361-373].

Ексцерпираният материал от ОС⁶ обхваща 66 адектива, от които 61 са употребени в атрибутивна и 5 в предикативна функция. Прилагателните имена са компонент от полилекси, експлициращи **сакралния ономастикон**: *теоними*, свързани с наименованията на ипостасите на Св. Троица (*патероними*, *пневмоними*, *христоними*), на небесните сили (ангели, серафими, херувими и т.н. – *ангелоними*⁷), на Св. Богородица (*теотоконими* / *марионими*), на църковните празници (*еортоними*), на Църквата и църковната йерархия (*еклесионими*)⁸. Във връзка пък с християнската идея за теосиса (гр. θεώσις), т.е. обожението, преобразението на човека под въздействие на Божията Благодат, адективите в библейските цитати от ОС са представени като част и от ядрото на **нравствено-етичното религиозно поле**, т.е. като компонент на *агатонимите* / *харистонимите*. Показателно в това отношение е заявеното от катехета, че не само усвояването на догматите от *Символа на вярата*, но и добродейнието е съществен момент от съпричастността с християнския Бог, с Иисус Христос: *отъ*

езикови черти са много близки до първоначалния Кирило-Методиев превод [Николов 2004:312; 2005:176], докато редакцията на новозаветните цитати в паметника отразява три типа различия – апракос, тетра и преславски [Николов 1999:131-132; 2000:80-81; 2002:172-173].

⁶ Ексцерпцията на материала е по изданието: Уханова, Е. В. Кодиологическое и палеографическое описание древнейшего полного списка Огласительных и тайноводственных поучений Кирилла Иерусалимского конца XI – начала XII в. (ГИМ, Син. 478) – В: Monumenta linguae slavicae. Dialecti veteris. Fontes et dissertationes. T. LXIV. Weilher - Friburgi Brisgoviae, 2017. Гръцките еквиваленти на ексцерпиранияте от ОС адективи са по: *Cyrilli Archiepiscopi Hierosolymitani opera quae exstant omnia*. – PG, 33, 1857.

⁷ Опозиция на ангелонимите са *демононимите*, маркиращи т.нар. антисакрум.

⁸ Еклесионимите, еортонимите заедно с агионимите и иконимите изграждат полето на фундаменталния концепт „святост“ [Бугаева 2006:2; 2007:24].

ДВОЕГО СЕГО СЪСТОИТЬ СЛ . ОУЧЕНИИ ДОБРОУСТЬНЫ . И ДѢКАНИИ БЛГЫ . ДА НИ ОУЧЕНИА ПРАВАА ВѢРА . БЕЗ ДѢЛЪ БЛГЪ ПРИАТНА БОУ . НИ ДѢЛА ТВОРИМАА БЕЗЪ БЛАГОУСТЬНЫИХЪ ОУЧЕНИИ ПРИАТНА СОУДЪ (sic!, вм. соутъ) ОТЪ БА (IV ОС, л. 30).

За езика на ОС най-фреквентните адективи, които участват в определени библейски цитати в устойчиви словесни комплекси – с 4 или повече съществителни като определяеми, за разлика от тези с ниска честота на употреба, в чийто състав има не повече от 3 съществителни – ще бъдат представени в низходящ ред с оглед на съществителните имена, с които се комбинират в дадено терминологично съчетание.

1. Високофреквентни прилагателни имена в атрибутивна функция в терминологизирани словосъчетания

БОЖИИ – адективът е използван 25 пъти в атрибутивна функция към 21 съществителни имена (агньць, глаголъ, гнѣвъ, даръ, домъ, доухъ, разоумъ, страхъ, сынъ, образъ, повелѣниѹ, овьуа, царство, цѣсарствинѹ, благодѣтъ, глѣбина, любви, сила, слава, трѣва, црѣкы) в терминологизирани словосъчетания, разпределени в следните категории с оглед на християнската концептосфера:

а) *патерология* (вкл. Божиите свойства и Божията креативност)

Стар Завет

Бит 1:27 по образоу вожию (л. 89), Левит 8:1 по повелѣнию вожию (л. 261), Исая 11:3 страхъ вожин (лл. 213, 218), Иезек 11:24 (л. 213об),

Нов Завет

Иоан 3:36 гнѣвъ вожин (л. 86), Деян 7:55 слава вожина (л. 228), Рим 8:14 доухъ вожин (л. 70об; 217), Рим 8:35 = II Кор 13:13 любви вожина (лл. 185, 233), Рим 11:33 разоумъ вожин (л. 46), I Кор 1:18 сила вожина (л. 131), I Кор 2:10 глѣбина вожина (л. 36об; 210), Ефес 6:17 глаголъ вожин (л. 233), I Сол 4:16 въ трѣва вожина (л. 187), I Тим 1:14 даръ вожин (л. 96), Тит 2:11 благодѣтъ вожина (л. 177)

б) *христология*: Иоан 1:29 агньць вожин (л. 143) / овьуа вожинѹ (л. 131), Иоан 3:36 сынъ вожинѹ (л. 101), Кол 1:16 (тс хс) снъ бѣжинѹ (л. 109об)

в) *пневматология*: Дан 4:6 доухъ вожинѹ сватъин (л. 214)

г) *еклесиология*: I Йоан 3:10 бѣжина чада (л. 70), Рим 8:14 сынове вожинѹ (л. 70об), I Кор 15:9 црѣкы вожина (л. 96), I Тим 3:15 домъ вожинѹ (л. 247)

д) *сотириология*: Мт 21:31 = Иоан 3:5 царство вожинѹ (л. 21, л. 92об), Иоан 3:5 цѣсарствинѹ вожинѹ (л. 220об)

Адективът вожин участва най-вече в термини христониими (4 пъти със същ. сынъ) и пневматониими (3 пъти със същ. доухъ), като в два от термините е елемент от поликомпонентен полилекс заедно с адективите сватъ (л. 214) и единочадъин (лл. 101,

109об) при маркирането на свойства на два от ипостасите на триипостасната Божия природа – Св. Дух и Бог-Син.

ГОСПОДЪНЪ – адективът се употребява атрибутивно 12 пъти към 10 съществителни имена (гнѣвъ, слава, слово, доухъ, пжть, храмъ, имя, зѣданиѣ, сѣрѣтениѣ, ржка) в терминологизирани словосъчетания, разпределени в следните категории с оглед на християнската концептосфера:

а) *патерология* (вкл. Божиите свойства и Божията креативност)

Стар Завет

Втор 9:19 гнѣвъ господънъ (л. 13), Исая 2:3 слова господъна (л. 251), Исая 40:3 поуть господънъ (л. 19), Иезек 37:1 доухъ господънъ (л. 214), Иезек 37:1 ржка господъна (л. 213об, 235)

Нов Завет

Мт 21:9 въ имя господънъ (л. 176), Мк 11:9 именинь господънень (л. 176), Иоан 1:23 поуть господънъ (л. 19об), II Кор 3:18 слава господъна (л. 260об, 264), I Сол 4:17 сѣрѣтениѣ господънѣ / въ сѣрѣтениѣ господънѣ (л. 175, 187)

б) *еклесиология*: Иов 40:14 зѣданиѣ господънѣ (л. 73об), Зах 11:13 храмъ господънъ (л. 137об, 138)

ВѢУЪНЪ – адективът се употребява 7 пъти в атрибутивна функция със също толкова на брой съществителни имена (сѣпасениѣ, царство, жизнь, мжка, вѣкъ, огнь, срамъ) в терминологизирани словосъчетания, разпределени в следните категории с оглед на християнската концептосфера:

а) *сотириология*

Стар Завет

Пс 44:7 въ вѣкъ вѣуънъи (л. 193об), Исая 45:16 сѣпасениѣ вѣуъноѣ (л. 40), Дан 3:100 = Дан 4:3 = Дан 4:31 царство вѣуъноѣ (лл. 74, 195), въ жизнь вѣуъноѣю Дан 12:2 (лл. 186, 242об)

Нов Завет

Мт 19:16, 29 = Мт 25:46 = Иоан 3:16 = Иоан 3:24, 36 = Ион 4:14, 36 = Иоан 12:25 = Рим 6:22 = Тит 3:7 жизнь вѣуъна / въ жизнь вѣуъноѣю (лл. 101, 201об, 248об, 249, 249об, 252)

б) *есхатология*

Стар Завет

Дан 12:2 срамъ вѣуънъи (л. 242об)

Нов Завет

Мт 25:41 (въ) огнь вѣуънъи (л. 57), Мт 25:46 въ моукоу вѣуъноѣю (л. 248об)

ДОУХОВЪНЪ – адективът се употребява 6 пъти атрибутивно със също толкова на брой съществителни имена (любовь, пѣснь, благословениѣ, похуленниѣ, камень, мѣчь) в терминологизирани словосъчетания, разпределени в следните категории с оглед на християнската концептосфера:

а) *теология*: Ефес 6:17 мѣчь доуховнъи 'Божие слово' (л. 233)

б) *христология*: I Кор 10:4 камень доуховнъ (л. 89об)

в) *пневматология*: I Кор 2:13 $\bar{\text{дхвн}}\bar{\text{чи}}$ $\bar{\text{дхвна}}$ (л. 215об) Мт 12:31 $\bar{\text{поху}}\bar{\text{лени}}$ $\bar{\text{доу}}\bar{\text{ховно}}$ 'охулането на Св. Дух' (л. 221)

г) *еклесиология*: Рим 15:30 $\bar{\text{любв}}$ $\bar{\text{доу}}\bar{\text{ховна}}$ (л. 214об), Ефес 1:3 $\bar{\text{благослов}}$ $\bar{\text{ени}}$ $\bar{\text{доу}}\bar{\text{ховно}}$ (л. 251об); Ефес 5:19 $\bar{\text{пксн}}$ $\bar{\text{доу}}\bar{\text{ховна}}$ (л. 233)

НЕБЕСЪНЪИ – прилагателното се употребява 9 пъти в атрибутивна функция към 6 съществителни имена (царство, богъ, отъць, хлѣбъ) в терминологизирани словосъчетания, разпределени в следните категории с оглед на християнската концептосфера:

а) *патерология*

Стар Завет
Дан 2:44 $\bar{\text{бог}}$ $\bar{\text{небесн}}$ $\bar{\text{чи}}$ (л. 122),

Нов Завет
Мт 5:48 = Мт 6:26 = Мт 10:29 = Мт 16:17 $\bar{\text{отъць}}$
(*мои, нашъ, вашъ*) $\bar{\text{небесн}}$ $\bar{\text{чи}}$ (лл. 45об, 67, 99об)

б) *сотириология*: Мт 21:31 $\bar{\text{царство}}$ $\bar{\text{небесно}}$ (л. 24); вкл. по отношение на ритуалността в християнската евхаристия – Пс 105:40 $\bar{\text{хлѣбъ}}$ $\bar{\text{небесн}}$ $\bar{\text{чи}}$ (л. 263, свързано в юкстапозиция със синтагмата $\bar{\text{чаша}}$ $\bar{\text{спсєни}}$ от Пс 115:4)

Лексемата **НЕБЕСЪНЪИ** се употребява 4 пъти в терминологизираното словосъчетание **НЕБЕСЪНЪИ ОТЬЦЪ**, чийто символен синоним е **НЕБЕСЪНЪИ БОГЪ**, изяснявайки свойство на едно от лицата на тринитарната Божия природа. Съществителното **ХЛѢБЪ** участва в терминологизирано словосъчетание само с прил. **НЕБЕСЪНЪИ** 'небесен хляб', като до голяма степен влиза в символно-синонимични отношения със словосъчетанието **ХЛѢБЪ (НАШЪ) НАСОУЦЪНЪИ** 'насъщният (ни) хляб' от молитвата "Отче наш": в Стария Завет **ХЛѢБЪ НЕБЕСЪНЪИ** се употребява във връзка с небесната манна, изпратена от Господ на избрания еврейски народ в пустинята (Иzx 16:15, Пс 77:24), докато в Новия Завет **ХЛѢБЪ НАСЖЦЪНЪИ** генерира символност, свързвана със Словото – „Божият хляб е Онзи, Който слиза от небето и дава живот на света“ (Иоан 6:33), с духовното безкръвно съпричастие с Иисус по време на евхаристия – „И като взе хляб и благодари, преломи и им даде, казвайки: това е моето тяло, което за вас се дава“ (Лука 22:19).

ХРИСТО(ГО)БЪ – адективът се употребява 7 пъти атрибутивно към 5 съществителни имена (*рождество, кръвъ, поношение, доухъ*) в терминологизирани словосъчетания, свързани с христологията с оглед на божествената Христова същност: Мт 1:1 $\bar{\text{рождество}}$ $\bar{\text{ис}}$ $\bar{\text{хв}}$ (л. 100об), I Петр 3:21 $\bar{\text{хво}}$ $\bar{\text{въскрєсєни}}$ (л. 174), II Кор 2:15 $\bar{\text{хво}}$

доброевропейство (л. 260об), Гал 6:14 $\bar{\chi}$ въ кръстъ (л. 129об), Евр 9:14 кръвъ христовъ (л. 151об), Евр 11:26 поношение христово (л. 89об), Рим 8:9 доухъ христовъ (л. 217об), Филип 1:19 $\bar{d}\bar{x}$ а \bar{i} c $\bar{\chi}$ ва (л. 217об).

Прилагателното христо(со)въ се употребява също така в би- и трилекси, именуващи книга от Новия Завет: II Кор 10:14 евангелие $\bar{\chi}$ во (л. 195), Мк 1:1 евангелие \bar{i} c $\bar{\chi}$ во (л. 22).

СВАТЪИ – адективът се употребява 47 пъти в атрибутивна функция с 4 съществителни имена доухъ (44), лобъзание (1), градъ (1), апостолъ (1), както и в поликомпонентно словосъчетание с прил. божии в терминологизирани словосъчетания, разпределени в следните категории с оглед на християнската концептосфера:

а) *пневматология*: Мт 28:19 въ имя оца и сѣна и свѣтаго доуха (л. 197об), Дан 4:6 доухъ божии свѣтъ (л. 214), Деян. 2:4 доухъ свѣтъи (лл. 24об, 223об); Деян 2:38 (л. 28); Мк 3:29 (л. 55); Мк 1:20, 21 (л. 93); I Кор 6:19 (л. 127об); Мт 12:32 (лл. 196, 221); Мт 28:19 (л. 197об); Деян 8:17, 19 (л. 200об); Деян 20:23 (лл. 204, 231об); Деян 5:3 (л. 206); Лк 12:11, 12 (л. 208об); I Кор 12:3 (л. 209); Пс 50:13 (л. 212об); Исая 63:10, 11 (л. 213об); Дан 13:45 (л. 214); Иоан 14:26 (лл. 217, 221, 233об); Ефес 1:13 (лл. 217об, 234); Лк 1:35 (л. 218об); Лк 1:41 (л. 219); Мт 3:11 (л. 219); Мк 1:8, Лк 3:16, Иоан 1:33 (л. 219об); Иоан 20:22 (л. 221об); Деян 1:5 (л. 222об); Деян 3:1 (л. 226об); Деян 4:8 (л. 227); Деян 6:3, 5 (л. 228); Деян 7:55 (л. 228); Деян 9:17 (л. 229); Деян 10:45 (л. 229об); Деян 11:24 (л. 230); Деян 13:2 (л. 230); Деян 15:28 (л. 230об); Деян 28:25 (л. 232); Евр 3:7 (л. 232об); II Кор 13:13 (л. 233); Тит 3:6 (л. 252); Иоан 1:33 кръстѣи доухомъ свѣтъимъ и огньмъ (л. 27)

б) *агиология*: I Кор 16:20 лобъзание свѣтоѣ (л. 265)

в) *църковна история*: Ефес 3:5 свѣтъи апѣлъ (л. 232об)

В словосъчетанието градъ свѣтъи ‘Йерусалим‘ (Мт 27:53, л. 166) атрибутивната функция на прилагателното е свързана с маркирането на сакрално пространство, което е породено от Разпятието и Възкресението Христово.

ДЯВЪДОВЪ – адективът се употребява 6 пъти атрибутивно към 4 съществителни имена (сѣмѣ, градъ, прѣстолъ, сѣинъ) в терминологизирани словосъчетания, свързани с Христовото родословие и с приемствеността на царствено-

култовото величие на еврейската традиция: II Тим 2:8 **сѣмѣ давидово** (л. 126), Рим 1:3 **дѣдѣво племѣ** (л. 126), Мт 1:1 **сынѣ давидовѣ** (л. 100об).

2. Нискофреквентни прилагателни имена в атрибутивна функция в терминологизирани словосъчетания

2.1. Световна и християнска история

КРЪСТЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име слово: I Кор 1:18 слово **кръстънои** ‘преданието за Кръста’ (л. 131).

ПРЪВОЗЪДАНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име адамъ: Бит. 2:25 **пръвозданъ адамъ** (л. 256об).

2.2. Обща теология – терминологизирани словосъчетания, свързани с Божията същност и Божието всемогъщество

ВЕЛИКОИМЕНЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име богъ: Иерем 32:19 **богъ великоименъны** (л. 72).

ВЕЛИКЪ – адективът се употребява 3 пъти атрибутивно към 2 съществителни имена (господъ, богъ), както и в поликомпонентно словосъчетание с прил. **крѣпкъ**: парафрази на Иов 5:9 = Иов 37:23 **великъ гѣ** (л. 75об)⁹, Иерем 32:19 **богъ великыи и крѣпкъи** (л. 72).

ИЗДРАИЛЕЪ – адективът се употребява веднъж към едно съществително име (богъ) в терминологизирано словосъчетание, свързано с Бога на старозаветните патриарси и на избрания народ: Исая 45:15 **богъ издраилевъ** (л. 106).

ИСАКОВЪ, ИЯКОВАЪ – адективите се употребяват в атрибутивна функция към съществителното име богъ в терминологизирано словосъчетание, свързано с принадлежността към Бога, закрилящ еврейския народ: Изх 3:6 **богъ исаковъ, богъ ияковъ** (л. 240).

КРѢПЪКЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име богъ в поликомпонентно словосъчетание с **великъ**: Иерем 32:19 **богъ великыи и крѣпкъи** (л. 72).

⁹ В компилацията на посочените стихове от Книга на Иов са употребени като обособени определения прил. **неислѣднъ, славынъ, издряднъ**, срв.: **гѣ же вседръжителъ призовоу . твораштааго велика и неислѣдна . славына же и издрядна иныже нѣсть числене . и еже къ семоу всемоу . чьсть отъ вседръжителъ** (VIII ОС).

ПРЪВЪЗНОСЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **прѣстолъ** в терминологизирано словосъчетание, свързано с Божието всемогъщество в небесното царство: Исая 6:1 **прѣвѣзносънъ прѣстолъ** (л. 206).

ШТЕДРЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция само към съществителното име **вогъ** в терминологизирано словосъчетание, свързано с присъщ признак, отнасящ се до Божията природа: **штедръ бѣ** (Исх 34:5-6, л. 90). В същия старозаветен стих са употребени атрибутивно и адективите **милостивъ**, **трьпѣливъ**, **прѣмилостивъ**, **истинънъ**.

Апофатични термини

НЕВИДИМЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция като апофатичен термин към съществителното име **вогъ**: Кол 1:15 **вогъ невидимъи** (л. 146).

2.3. **Триадология** – терминологизирани словосъчетания, свързани със същностни признаци на триипостасността Божия

- *патерология*

БЛАГОСЛОВЕНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **вогъ**: II Кор 1:3 **благословенъ бѣ** (л. 40, л. 66).

В трикомпонентното словосъчетание **пастоухъ овъчадо великыи** (Исая 63:11, л. 168об) прил. е употребено като атрибут на същ. **пастоухъ**, което метафорично изразява историческата и верската значимост на старозаветния патриарх Мойсей.

ВѢРЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **вогъ**: I Кор 1:9 **вѣрнъ бѣ** (л. 4об)

ПРАВЪДИВЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към 2 съществителни имена (**отъць**, **царъ**):

Стар Завет

Захария 9:9 **правъдивъ црь** л. 117об
(в посочения цитат **правъдивъ** участва в поликомпонентно словосъчетание с прил. **кроткъ**)

Нов Завет

Иоан 17:25 **отъць правъдивыи** л. 51

ОТЪУЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **любъвъ** в терминологизирано словосъчетание, свързано с всевечната опрощаваща Божия любов: I Петр 1:17 **любъвъ отъца** (л. 70об).

ПРИСНОСЖЩЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **отъць** в терминологизирано словосъчетание, свързано с диференцирането на Божествената природа по отношение на времевата индетерминираност на Божието битие: Деяния 4:27 **присносжщънъ ѿць** (л. 87об).

ПРЪВЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **отъць**: Бит 3:23 **отъць нашъ пръвыи** (л. 255об).

- пневмология

СЪХОДАШТЪ – департиципният адектив се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **доухъ**: Йоан 1:33 **съходаштъ дхъ** (л. 27).

- христология

ЄДИНОУАДЪ – адективът се употребява 3 пъти в атрибутивна функция към съществителното име **сынъ** в поликомпонентни словосъчетания, свързани с божествената същност на Христос: Кол 1:16 **іс хс єна єкии єдиноуадаго** (л. 109об), Йоан 3:36 **сынъ вожии єдиноуадъи** (л. 101), Йоан 3:16 **сынъ (свои) єдиноуадъи** (л. 101).

ИСТИНЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към 2 съществителни имена (**сынъ**, **христосъ**): Кол 1:15 **истинънъ єнъ** (л. 109), II Сол 2:12 **истинънъи хсъ** (л. 186).

ИЮДЪИСКЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **царъ**: Мт 2:2 **царъ июдѣискъ** (л. 117).

ЛЮБИМЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **сынъ**: Матей 3:17 **любимъи єнъ** (л. 27, л. 86об).

НАЗАРЪНИНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **исоусъ** в терминологизирано словосъчетание, свързано с месторождението на Христос: Деяния 10:38 **назарѣнинъ іс** (л. 260).

НЕПОРОУЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция като апофатичен термин към съществителното име **агньць**: I Петр 1:19 **агньць непорочънъи** (л. 253об).

ПЛЪТЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **пришьствиє** в терминологизирано словосъчетание, свързано с човешката същност на Христос: Исая 53:9 **пришьствиє плътъноє** (л. 131об).

ПРЪВОРОДЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **сынъ** в терминологизирано словосъчетание, свързано с Божията същност на Христос: Мт 1:25 **сынъ** (свои) **пръвородъни** (л. 68об).

УЪЛОВЪУЪ – адективът се употребява 5 пъти в атрибутивна функция към 2 съществителни имена (**доухъ**, **сынъ**) в терминологизирани словосъчетания, свързани с човешката същност на Христос:

Стар Завет

Дан 7:13 **сынъ** **уъловъуъ** (л. 175об, 193)

Нов Завет

Мт 24:27 **пришествие сына уъловъуъ** (л. 181об),

Мт 24:42 **сынъ** **уъловъуъ** (л. 178об), I Кор 2:11

доухъ **уъловъуъ** (л. 104об)

Словосъчетанието **сынъ** **уъловъуъ** илюстрира континуитета между Стария и Новия Завет във връзка с пророчествата за идването на Син Човешки и възплъщаването на Божия Син Исус Христос.

2.4. Ангелология

АРХАНГЕЛОЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към 2 съществителни имена (**повелѣние**, **гласъ**): I Сол 4:16 **архангеловъ** **гласъ**, **архангелово повелѣние** (л. 187, 188).

СВѢТЪЛЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **ангелъ**: II Кор 11:14 **свѣтълъ** **ангелъ** (л. 178об).

2.5. Еклесиология

ЖРЪЧЪСКЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **старѣшина**: Левит 8:2 **жръчъскъ** **старѣшина** (л. 261).

2.6. Мистагогика

БРАУЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **одежда** в словосъчетание, свързано със Св. Кръщение: Мт 22:12 **одежда** **брауъна** (л. 29об). В подобен контекст се употребява и прил. **свѣтълъ** в словосъч. **свѣтла** **одежда** (Матей 22:13, л. 3).

ВОДЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име **омѣвение**: Левит 8:9-12 **омѣвение** **водно потопяване в светата вода** (л. 261), Йов 14:9, 10 **водна** **воня** *Свето Кръщение* (л. 242).

ДРЪВЪНЪ – адективът се употребява 3 пъти към съществителното име **масло**: Пс 22:5 = Пс 54:22 = Екл 9:8 **масло** **дрѣвѣно** ‘миро, елей’ (л. 136об, л. 163об, л. 264).

РАДОСТЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име *масло*: Евр 1:9 *радостно масло* ‘миро, елей’ (л. 106)

СЪВРЪШЕНЪ – адективът се употребява веднъж в атрибутивна функция към съществителното име *даръ* в терминологизирано словосъчетание, свързано със спасителното действие на Кръщението: Иак 1:17 *даръ съвършенъ*¹⁰ (л. 66), I Йоан 4:18 *съвършената любов* (л. 164).

ЧИСТЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име *вода*: Иезек 36:25 *вода чиста* ‘вода за очищение’ (л. 213об).

- *ритуал*

МЕЛХИСЕДЕКОВЪ – адективът се употребява 2 пъти в атрибутивна функция към съществителното име *чинъ* в терминологизирано словосъчетание, свързано с ритуала за благославяне чрез хляб и вино: Пс 109:4 *въ чинъ мелхиседековъ* (л. 93об), Евр 5:6 *по чиноу мелхиседекевоу* (л. 92).

2.7. *Еортология*

ПАТЬДЕСАТЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име *дънь*: Деян 2:1 *дънь патьдесатънии* (л. 222об).

2.8. *Сотириология*

ЧЕТВЪРЪДНЕВЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име *лазоръ*: Йоан 11:39-44 *четвъръдневънъ лазоръ* (л. 130).

2.9. *Демонология* – словосъчетания, маркиращи антисакрума

НЕПРИЯЗНИНЪ – адективът се употребява 3 пъти в атрибутивна функция към 3 съществителни имена (*дѣлание, чѣдо, трѣба*): Деян 15:29 *трѣба неприязнина* (л. 230об), I Йоан 3:10 *чѣдо неприязнино* (л. 70), II Сол 2:9 *дѣлание неприязнино* (л. 181).

СОТОНИНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име *дѣиство*: II Сол 2:9 *сотонино дѣиство* (л. 183об).

НЕЧИСТЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция само към съществителното име *доухъ*: Лк 11:24 *доухъ нечисти* (л. 204об), Деян 5:15, 16 (л. 227об).

¹⁰ В общ догматично-образен аспект може да се коментира веригата *даръ кожии = благодѣтъ кожии = даръ съвършенъ*, чрез която в ОС се развива осмислянето на Св. Кръщение като акт на съпричастие с Христа, като процес на възкръвяване в Божията Съвършена Съборна Христова Църква.

2.10. *Есхатология*

АДОБЪ – адективът се употребява 2 пъти атрибутивно към 2 съществителни имена (врата, үрґво): Мт 16:18 врата адова (л. 246об), Иоан 2:3 үрґво адово (л. 168).

2.11. *Християнска етика*

ДОБРЪ – адективът се употребява 2 пъти в атрибутивна функция към също толкова на брой съществителни имена (дґло, плодґ): Мт 3:10 плодґ добръ (л. 24), Мт 5:16 дґла добра (л. 70об).

ПРАВЪДЪНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име корона: Ефес 6:14 правдґна корона ‘бронята на правдата’ (л. 261).

ИЄХИДґНОВЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното име иштґдине: Мт 3:7 иштґдине иехидґново (л. 23).

ЛОҰКАВЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното иґзґкґ: Пс 108:2 иґзґкґ лоґкавґ (л. 137).

НЄНАВИСТґНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция към съществителното слово: Пс 108:3 слово ненавистґно (л. 137).

2.12. *Антропология*

ОҰМОВґНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция само към съществителното име законґ: Рим 7:23 оґмовґнґ законґ (л. 120).

В Новия Завет понятието „ум“ се среща само 3 пъти (Мк 5:15, 12:33; Лк 8:35), като се свързва изключително с човешката мисловна (познавателна) дейност. В християнската патрология познавателната дейност на човека е свързана с нравствения ред в сътворения Божи свят и спомага за духовното общение с Твореца и възходането към Него. В посочения апостолски стих прил. оґмовґнґ (нерегистрирано в КСП, а само в Слепенския и Шишатовация апостол) в словосґчетанието е свързано със „закона на човешкия ум“, „пленник на греховния закон, що е в членовете ми“.

Апофатични термини

НЄИЗИСКґНЪ – адективът се употребява в атрибутивна функция като апофатичен термин към съществителното име сґдґ: Рим 11:33 неизискани соґди (л. 46/46об). В същия контекст се употребява и прил. неискґдовґнґ в словосґч. неискґдовґни пґтине.

При една част от адективите контекстите позволяват отнасянето им към различни сфери от християнската концептосфера:

АВРААМИЛЪ – адективът се употребява 4 пъти в атрибутивна функция към 2 съществителни имена (богъ, сынъ) в терминологизирани словосъчетания, отразяващи връзката между Стария и Новия Завет:

а) принадлежност към Бога, закрилящ еврейския народ: Изх 3:6 богъ авраамилъ (л. 240)

б) Христово родословие, свързано с човешката същност на Христос: Мт 1:1 сынъ авраамилъ (л. 100об)

БЛАГЪ – адективът се употребява 5 пъти в атрибутивна функция към 2 съществителни имена (д'кло, доухъ) в терминологизирани словосъчетания, разпределени в следните категории с оглед на християнската концептосфера:

а) присъщо качество, отнасящо се до Бог: Пс 142:10 доухъ благъи (л. 212об)

б) присъщо качество, свързано с етиката и морала в християнската религия: Ефес 2:10 д'кло благо (л. 9)

ЖИВЪ – адективът се употребява 9 пъти атрибутивно с 2 съществителни имена (богъ, вода):

а) *патерология*

Стар Завет
Втор 5:26 богъ живъи (л. 118об)

Нов Завет
Мт 16:16 сынъ ба живааго (л. 99об), Мт 16:16 = Лк 4:34 = Мк 5:7 богъ живъи (лл. 99об, 101), I Тим 3:15 цръкы бога жива (л. 247)

б) *мистагогика*:

Стар Завет
Песен на песните 4:15 вода жива (л. 159об)

Нов Завет
Иоан 4:14 = Иоан 7:38 вода жива (л. 201об)

Посочените словосъчетания изясняват Животворящото присъствие на Бог, както и Благодатта Христова, водеща към спасение.

Словосъчетания с атрибутивни прилагателни от библейските цитати са употребени в текстовете на *Символа на вярата* и кръщелната формула [Николов 2002:146-150]. В *Символа на вярата* се употребяват в атрибутивна функция само

катафатични адективи, свързани с христологията (чл. 2), пневматологията (чл. 3 и 8), есхатологията (чл. 11) и сотириологията (чл. 12):

чл. 2 $\bar{\tau}\epsilon\ \bar{\chi}\epsilon\ \bar{\sigma}\nu\alpha\ \bar{\beta}\bar{\zeta}\mu\iota\ \bar{\epsilon}\delta\iota\nu\omicron\upsilon\delta\alpha\delta\alpha\gamma\omicron$ (109об, XI ОС) = Кол 1:16

[варианти: $\bar{\sigma}\nu\alpha\ \bar{\epsilon}\delta\iota\nu\omicron\upsilon\delta\alpha\delta\alpha\gamma\omicron$ (л. 86, X ОС) = Иоан 3:16 $\bar{\sigma}\tau\iota\nu\bar{\iota}\ \bar{\sigma}\nu\omicron\iota\ \bar{\epsilon}\delta\iota\nu\omicron\upsilon\delta\alpha\delta\iota\iota$ (л. 101)]

чл. 3 $\omicron\tau\bar{\iota}\ \bar{\delta}\bar{\alpha}\ \bar{\sigma}\tau\alpha\delta\alpha\gamma\omicron$ (л. 113, XII ОС), чл. 8 $\bar{\sigma}\tau\iota\ \bar{\delta}\bar{\alpha}\bar{\chi}\bar{\iota}$ (л. 216, XVII ОС)

чл. 11 $\bar{\nu}\bar{\iota}\ \bar{\rho}\bar{\lambda}\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\iota}\bar{\nu}\bar{\omicron}\ \bar{\nu}\bar{\sigma}\tau\alpha\bar{\iota}\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\epsilon}$ – словосъчетанието е употребено и в екзегетичния текст на л. 245об: основава се на евангелския цитат Йоан 1:14 и слово $\bar{\rho}\bar{\lambda}\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\iota}\ \bar{\nu}\bar{\sigma}\tau\bar{\iota}$.

чл. 12 $\bar{\nu}\bar{\iota}\ \bar{\zeta}\bar{\iota}\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\nu}\bar{\iota}\ \bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\kappa}\bar{\upsilon}\bar{\nu}\bar{\omicron}\bar{\upsilon}$ (л. 235; 248об, XVIII ОС) = Дан 12:2, Мт 19:16, Мт 19:29, Мт 25:46, Иоан 3:16, Иоан 4:14, Иоан 3:24, 36, Иоан 4:36, Иоан 12:25, Рим 6:22, Тит 3:6

В кръщелната формула се употребяват в атрибутивна функция само адективи, свързани с демонологията, което е свързано с акта на отричане от съблазните на сатаната: $\bar{\sigma}\omicron\tau\omicron\nu\omicron\ .\ \bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\beta}\bar{\epsilon}\ \bar{\nu}\bar{\lambda}\bar{\lambda}\bar{\alpha}\bar{\gamma}\omicron\ \bar{\iota}\ \bar{\lambda}\bar{\upsilon}\bar{\tau}\bar{\alpha}\bar{\gamma}\omicron\ \bar{\mu}\bar{\omicron}\bar{\upsilon}\bar{\chi}\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\lambda}\bar{\lambda}$ (л. 253об, I ТП) и $\dots\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\beta}\bar{\epsilon}\ \bar{\lambda}\bar{\omicron}\bar{\upsilon}\bar{\kappa}\bar{\alpha}\bar{\lambda}\bar{\alpha}\bar{\gamma}\omicron\ \bar{\iota}\ \bar{\rho}\bar{\omicron}\bar{\nu}\bar{\kappa}\bar{\iota}\bar{\rho}\bar{\iota}\bar{\kappa}\bar{\alpha}\bar{\gamma}\omicron\ \bar{\nu}\bar{\mu}\bar{\iota}\bar{\iota}\bar{\lambda}$ (л. 254, I ТП).

3. Предикативна функция – свързана е с употребата на адективите в копулни конструкции, изградени по формулата S + $\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\iota}$ + Adj

3.1. *Обща теология / патерология*

МИЛОСТИВЪТЪ – прилагателното се употребява в предикативна функция в синтагмата $\bar{\mu}\bar{\iota}\bar{\lambda}\bar{\omicron}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\iota}\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\gamma}\bar{\epsilon}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \bar{\Gamma}\bar{\iota}$ (Матей 16:22, л. 133).

3.2. *Христология*

РОЖДНИ СЪ – адективираният партицип се употребява в предикативна функция в поликомпонентна синтагма в евангелския стих $\bar{\kappa}\bar{\upsilon}\bar{\delta}\bar{\epsilon}\ \bar{\epsilon}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \bar{\rho}\bar{\omicron}\bar{\zeta}\bar{\delta}\bar{\iota}\bar{\nu}\bar{\iota}\ \bar{\sigma}\bar{\alpha}\ \bar{\iota}\bar{\rho}\bar{\iota}$ $\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\omicron}\bar{\delta}\bar{\iota}\bar{\kappa}\bar{\iota}\bar{\sigma}\bar{\kappa}\bar{\iota}$ (Матей 2:2, л. 117).

3.3. *Християнска етика*

ВЪРЪНЪТЪ – прилагателното се употребява в предикативна функция в синтагмата $\bar{\sigma}\bar{\upsilon}\bar{\nu}\bar{\kappa}\bar{\iota}\bar{\delta}\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\bar{\lambda}\bar{\iota}\ \bar{\iota}\bar{\epsilon}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\kappa}\bar{\upsilon}\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\gamma}\bar{\epsilon}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\epsilon}$ (Пс 88:38, л. 245).

ДОБРОДОУШЪНЪТЪ – прилагателното се употребява в предикативна функция в синтагмата $\bar{\delta}\bar{\omicron}\bar{\beta}\bar{\rho}\bar{\omicron}\bar{\delta}\bar{\omicron}\bar{\upsilon}\bar{\sigma}\bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\gamma}\bar{\epsilon}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\iota}$ (Даниил 10:12, л. 119).

3.4. *Сотириология*

СЪСЯДОКЪНЪТЪ – прилагателното се употребява в предикативна функция в синтагмата $\bar{\sigma}\bar{\upsilon}\bar{\sigma}\bar{\alpha}\bar{\delta}\bar{\omicron}\bar{\kappa}\bar{\upsilon}\bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\gamma}\bar{\epsilon}\bar{\sigma}\bar{\tau}\bar{\epsilon}\ \bar{\nu}\bar{\iota}\bar{\tau}\bar{\iota}$ 'новоприсъден / новоприобщен съм' (Рим 6:5, л. 258об).

В контекста *иже оклеветаемъ . неоклеветаемъ . моучимъ не прѣщааше* (Иисус) *оклеветяваният*, (бидейки) *неоклеветим / непорочен, не забраняваше / не ругаеше измъчван* (I Петр 2:22, л. 133) прил. *неоклеветаемъ* е употребено в синтагма с елипса на копулата *быти*, което генерира обособяването на признаковата дума и функционирането ѝ като обособен атрибут.

4. Словообразуване

Редица от анализирани прилагателни са образувани от съществителни, които вече са терминологични единици в специализирания език на християнската религия, напр.: *адъ – адовъ, богъ – божи, вѣкъ – вѣчнь, вѣра – вѣрнь, господъ – господнь, доухъ – доуховнь, кръстъ – кръстнь, милость – милостивъ, небе – небеснь, отъць – отъчь, правда – правднь, сотона – сотонинъ, оумъ – оумовнь, христосъ – христовъ, цръкы – цръковнь*. Това в голяма степен позволява адективите да участват в сложни терминологични комплекси, запазвайки същия семантично-стилистичен оттенък в съответната сфера от християнската концептосфера.

* * *

От изследвания паметник са ексцерпирани общо **930** адектива, но в библейските цитати (476 старозаветни и 558 новозаветни) са употребени **66** прилагателни имена, които са свързани с усвояването на християнската концептосфера от неофитите. В библейските цитати адективите *вожи, господнь, вѣчнь, доуховнь, небеснь, христовъ, свлтъ, давидовъ* (за съчетателната потенция на отбелязаните адективи вж. по-горе) са най-често употребимият атрибутивен терминокомпонент в словосъчетания, свързани най-вече с триадологията, сотириологията и агиологията. Важно е да се подчертае, че в екзегетичния регистър от ОС посочените прилагателни също са високофреквентни: *свлтъ* (общо 371 употреби), *вожи* (общо 238 употреби), *христовъ* (общо 112 употреби), *господнь* (общо 53 употреби) утвърждават Божията триипостасност (Отец, Син и Св. Дух); *вѣчнь* (общо 59 употреби) утвърждава понятия от сотириологията и есхатологията; *доуховнь* (общо 57 употреби) утвърждава понятия от пневматологията и еклесиологията; *небеснь* (общо 64 употреби) утвърждава понятия от патерологията и сотириологията. Композитните адективи синоними

єдиночлѣдѣ (общо 40 употреби), єдинородѣнѣ (общо 20 употреби) и иночлѣдѣ (общо 11 употреби) пѣк са свързани изключително с изясняване на догмата от *Символа на вярата* за единородността на Исус Христос, Сина Божи.

В процеса на утвърждаване на християнството в средновековна България от втората половина на IX и началото на X век в тематично отношение – разясняване на основите на християнската вяра – *ОС* се нареждат в реда от догматични съчинения в старобългарската книжнина, осъзнавани като ръководство за веровите истини, около които трябва да се обединяват новопокръстените: *Написание на вярата* на св. Константин-Кирил Философ и *Небеса* на Йоан Екзарх. В по-широк контекст преводът на катехизите на св. Кирил Йерусалимски може да се постави в поредица от оригинални и преводни текстове, очертаващи тенденцията към монологизъм на проповедничеството в старобългарската книжнина – *пренията* на славянските първоапостоли Константин-Кирил Философ и Методий, *Четириете слова против арианите* в превод на Константин Преславски, *Беседата против богомилите* на Презвитер Козма, първите 15 глави от *Симеоновия сборник* (съдържащи догмата за Св. Троица, *Написание на правата вяра* и кратко изложение за шестте вселенски събора, на които се утвърждава Символът на вярата и се санкционират появилите се ереси), славянският превод на *Посланието на патриарх Фотий* до княз Борис-Михаил [вж. **Николов 2014**]. Посоченото постулира интерпретирането на статута на *ОС* в аспекта на най-важния принцип, определящ живота на християнина – теоцентризма. Чрез библейските свидетелства неопитът осъзнава същината на християнската концептосфера, в която адективите участват в словесни комплекси, изразяващи всеобятния Бог като *трѣличѣнѣ* (л. 103) при ескплицирането на идеята за съсъщност, но и за оразличими всевечни трансцендентни ипостаси, срв.: *всплѣтънѣ єсть богѣ* (л. 47), *вєсѣмрѣтънѣ образѣ* (л. 38), *равнѣчѣстѣнѣ христосѣ* (л. 38), *присносѣщѣнѣ бѣѣ* (л. 87об), *прѣмилостивѣ богѣ* (л. 90об). Въцърковяването на встъпващия в Христовата вяра се схваща и като възприемане на милостта Божия (*милостивѣ єсть бѣ*, л. 133), и като доброволно единение с Христа – *сѣтѣлѣни и сѣкрѣвени х̄соу вѣвѣше, сѣтѣлѣсѣнѣ и сѣкрѣвѣнѣ х̄ви* (л. 262об) ‘сѣтелесен съм (с Христос след Кръщението); въплѣтен съм в Христа’, *сѣсадовѣнѣ вѣти ’новоприсѣден / новоприобщен съм’* (л. 258об). В този аспект осмислянето на божественото начало в най-висока степен е свързано с преодоляването на греховно светското и търсенето на Небесното Спасение [**Вендина 2002:158-166**].

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бугаева 2006** Бугаева, И. В. К вопросу о структуре сакрального ономастикона. – В: Вестник МГУЛ – Лесной Вестник: Препринт № 100, 070706. Москва, <http://www.portal-slovo.ru/philology/42536.php>.
- Бугаева 2007** Бугаева, И. В. Агионимы в православной среде: структурно-сематнический анализ. ФГОУ ВПО РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева. Москва.
- Вендина 2002** Вендина, Т. И. Средновековный человек в зеркале старославянского языка. Москва.
- Верещагин 1966** Верещагин, Е. М. К характеристике билингвизма эпохи Кирилла и Мефодия. – Советское славяноведение, 2, 61-65.
- Верещагин 1967** Верещагин, Е. М. К вопросу об использовании греческой лексики в первых славянских переводах. – Советское славяноведение, 6, 49-58.
- Верещагин 1971** Верещагин, Е. М. Из истории возникновения первого литературного языка славян. Переводческая техника Кирилла и Мефодия. Москва.
- Верещагин 1982** Верещагин, Е. М. У истоков славянской философской терминологии: ментализация как прием терминовтвора. – Вопросы языкознания, 6, 105-114.
- Верещагин 1985** Верещагин, Е. М. Великоморавский этап развития первого литературного языка славян: становление терминологической лексики. – В: Великая Моравия. Ее историческое и культурное значение. Изд. "Наука", Москва, с. 217-237.
- Верещагин 2012** Верещагин, Е. М. К постижению природы сакрального текста: бытование Псалтыри на Руси, в России. – В: Язык Библии. Лингвотекстологические исследования. Москва–Санкт-Петербург, с. 63-74.
- Верещагин 2014** История возникновения древнего общеславянского литературного языка. Переводческая деятельность Кирилла и Мефодия и их учеников. DirectMEDIA, Москва–Берлин.
- Гараджа 1994** Гараджа, В. И. Религиоведение. Пособие для студентов педагогических вузов. АО "Аспект Пресс", Москва.
- Дунков 1995** Дунков, Д. Библейските цитати в старобългарската книжнина. – В: Die slawischen Sprachen. В. 43.
- Ефимова 2006** Ефимова, В. С. Старославянская словообразовательная морфемика. Отв. ред. д.ф.н. Г. К. Венедиктов. Москва.
- Илиева ММХІІІ** Илиева, Т. Терминологичната лексика в Йоан-Екзархovia превод "De fide orthodoxa". София.
- Ицкович 2016** Ицкович, Т. В. Жанровая систематизация религиозного стиля на коммуникативно-прагматическом и категориально-текстовом основаниях. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Екатеринбург.
- Кроншайнер 1988** Kronsteiner, O. Zur literatursprache der Kiewer Rus'. – Die slawischen Sprachen, 15, 7-15.
- Минчева 1985a** Минчева, А. За преводаческите принципи на Константин-Кирил. – В: Изследвания по Кирило-Методиевистика. София, с. 116-128.
- Минчева 1985b** Минчева, А. Аспекти на формирането на нормите на старобългарския книжовен език. – В: Изследвания по Кирило-Методиевистика. София, с. 174-191.
- Минчева 1998** Minčeva, A. Entstehungswege der frühesten christlichen Terminologie bei den Slaven. – Orpheus, 8. Georgiev Memorial Volume, Sofia, 53-63.

- Младенова 1999** Младенова, М. Кирило-Методиева география и езикова история или западните славяни, Кирил и Методий и какво е (о)станало после. ХЕРОН ПРЕС.
- Николов 1999** Николов, Н. Евангелските цитати в старобългарския пълен превод на Огласителните слова на св. Кирил Йерусалимски (с оглед на употребата на глаголните форми). – В: Трудове на Катедрата по история. Т. 3. Шумен, с. 115-135.
- Николов 2000** Николов, Н. Апостолските цитати в старобългарския пълен превод на Огласителните слова на св. Кирил Йерусалимски (с оглед на употребата на глаголните форми). – В: Годишник на ШУ „Епископ Константин Преславски“. Т. ХVА. Факултет по хуманитарни науки. Шумен, с. 30-86.
- Николов 2002** Николов, Н. Новозаветните цитати в старобългарския пълен превод на Огласителните слова на св. Кирил Йерусалимски (Син. 478). – В: Средновековна християнска Европа: Изток и Запад. Ценности, традиции, общуване. София, с. 156-174.
- Николов 2004** Николов, Н. Старозаветните цитати в пълния старобългарски превод на Огласителните слова на свети Кирил Йерусалимски. В: Трудове на Катедрите по история и богословие. В чест на 75-годишнината на видния църковен историк проф.д.т.н. Тодор Събев. Т. 6. София, с. 302-322.
- Николов 2005** Николов, Н. Псалтирните цитати в старобългарския превод на Огласителните слова на свети Кирил Йерусалимски. – В: Трудове на Катедрите по история и богословие. В чест на 80-годишнината на протопрезвитер проф.д-р Радко Поптодоров. Т. 8. Шумен, с. 153-177.
- Николов 2014** Николов, Н. (Ре)Катехизация и ереси според старобългарския превод на Огласителните слова на свети Кирил Йерусалимски. – В: Филология и текстология. Юбилеен сборник в чест на 70-годишнината на проф. Уйлям Федер. Шумен, с. 112-141.
- Пикио 1983** Пикио, Р. Православното славянство и старобългарската културна традиция. София.
- Станчев, Попов 1988** Станчев, К., Попов, Г. Климент Охридски. Живот и творчество. София.

Автор:

Иванина Иванова Петрова

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

специалност „Българска филология“, бакалавър

адрес за контакти: ii.petrova99@gmail.com

Научен ръководител:

Гл. ас. д-р Николай Николов

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Катедра по български език

адрес за контакти: n.k.nikolov@shu.bg

***Рецензент:* доц. д-р Анета Маринова Тихова**